

Illés Péter

Megismerhetők-e a multikulturális közösségek társadalmi struktúrái?

(Gráfik Imre *Határtalanul – Határon innen és túl* című könyvéről)

Kevés olyan néprajzkutató-muzeológus van hazánkban, akik a humán tudományosság berkein belül annyi széles körűen fontos témafeldolgozást tudhat maga mögött, mint Gráfik Imre. Az elsősorban a budapesti Néprajzi Múzeumhoz ezer szállal kötődő etnográfus nem csak gyűjteményi raktárak mélyén mozog otthonosan, hanem terepen és levéltárban is igazán tudja, mire kell és érdemes kutatói figyelmünket ráirányítani. Talán éppen a muzeális gyűjtemények sokféleségének és hasznának belátásával, muzeológus kutatóként számos olyan hazai és nemzetközi kiállítást rendezett, ami etnikai és nemzetiségi, vagy éppen a határon túli magyarság sokszínű néprajzi örökségével kapcsolatos. Szerteágazó kutatói érdeklődését jól érzékelteti, hogy a korábban megjelent tanulmányai és kötetei többek között a tradicionális néprajztudomány olyan területeit ölelik fel, mint a közlekedés, szállítás és kereskedelem hagyományos formái, a kézművesség és a tárgyalakító népművészet, a népi építészet és településnéprajz, amelyek a mai vonatkozó kutatások és az oktatás számára továbbra is megkerülhetetlen eredményekkel szolgálnak. Ugyanakkor újabb szemléletű néprajzi/antropológiai vizsgálatai kiterjednek a határokon túl élő magyarság néprajza, kulturális öröksége, valamint a jelenkori társadalmi-kulturális kapcsolatok, a nyelvhasználat és az identitás témáira is. Utóbbi orientációt magyarázzák Gráfik szakmai életútjának azok a jelentős állomásai, amelyek az 1980-as évektől fogva az Ethnographia Pan-

nonia Munkabizottságban, a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Magyarságkutatói Munkabizottságában, a magyar–osztrák határ menti szombathelyi Savaria Múzeumban és az Alpok-Adria Munkaközösségben vállalt szakmai feladataihoz kötődnek elsősorban. Lényegében most megjelent gyűjteményes tanulmánykötete e szervezetek aktív bevonásával megvalósult korábbi kutatási projektek, illetve az ezek során született feldolgozások eredményeit kínálja az újraközléshez gondozott szövegek formájában.

A „*Határtalanul*” című kötet az első megjelenésének idejét figyelembe véve tulajdonképpen az 1989–90-es politikai rendszerváltás és a 2010-ben a Nemzeti Együttműködés Rendszere bejelentése között eltelt két évtized igen tanulságos etnológiai lenyomata. Ez az ezredfordulós időszak egyben Magyarország 2004-ben történt Európai Unió csatlakozásának előkészítésének és beteljesedésének, így az országhatár társadalmi-politikai jelentőségének, az erre és általa való társadalmi reflexiók gyökeres átalakulásának korszaka volt. Persze nem csak itthon, hanem a szomszédos országok népessége, a kisebbségbe szorult magyar közösségek számára is. Ezeket a korábban nem tapasztalt léthelyzeteket, az azokat előidéző és az azokban létrejövő eseményeket, kulturális mozgásokat és változásokat pásztázó terepi vizsgálatok, illetve ebből a szakmai igényességből építkező szövegek, úgy gondolom, valóban a leghitelesebb és legárnyaltabb forrásokat jelentik számunkra az

egyre szélsőségesebben medializált IT világunkban. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy az Őrsziget (Siget in der Wart, Ausztria), Nagypiszanica (Velika Pisanica, Horvátország), a magyar–osztrák–szlovén hármashatár térsége, valamint a nyugat-dunántúli Iklanberény (Vas megye) környékére fókuszáló tíz dolgozat mindegyike több idegen nyelvre lefordított változatban is elolvasható, így angolul, németül, horvátul és szlovénül. Tekintve, hogy a feldolgozott témákat is egyfajta határon átívelő nemzetköziség jellemzi, így ennek köszönhetően az eredményeket nemcsak itthon, de a vonatkozó környező országokban és Európa szer- te megismerheti a Kárpát-medence vidékén élőket megérteni vágyó tudományos közönség és közélet.

Azzal együtt, hogy az elemzések nagy része az 1990-es években végzett, alapvetően állomásozó terepmunka során gyűjtött adatokon alapul, jellemzője a közölt írásoknak egyfajta térségi szemlélet, ami a történeti tények, ismeretek és korabeli leírások beemelésének igényét sem nélkülözi. A múlttól az etnográfiai-etnográfusi jelenig tartó perspektíva-váltások, az idődimenziók érzékelte- tései valóban jelentős mértékben gazdagítják az egyes tanulmányokat, ugyanakkor a hazai szociál- és kulturális antropológiai kutatások között is ritkán érezhető mélységeket hoznak felszínre. Sőt, Gráfik Imre szemléletében a tudományos ismeretek alkalmazhatóságának igénye is tetten érhető, mint például az egyik legkisebb burgenlandi falu, az Árpád-kor óta magyarságát őrző Őrsziget központjában meglévő archaikus *in situ* népi műemléki együttes és néprajzi gyűjtemény védelméről, annak elképzelt és be nem teljesült programjáról szóló tanulmánya.

Mint egy könyvet, egyben olvasva a tanulmányokat, a múlt és jelen találkozását megteremtő, a társadalmi valóságokat feltáró elemzések és leírások még inkább meggyőzően hatnak. Mindez leginkább a horvátországi, nagypiszanicai szórvány-magyarokkal foglalkozó, egymást követő hat tanulmányban érvényesül, kezdve a nemzeti tudat őrzésében az egykori népszínművek szerepének bemutatásával, majd ezt követően a nemzeti identitás megélését a közelmúltban lehetővé tevő társadalmi módozatok és kulturális gyakorlatok felvázolásával. Persze a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közössé-

gek kortárs működése talán nehezen is lenne megérthető a történelmi előzmények megismerése nélkül. Még ha az 1990-es évek jelenkutatásai során feltárt állapotok mára nyilván nem feltétlenül lehetnek is azonosak a maiakkal, Gráfik Imre meglátásai és következtetései igen megbecsülendők és nem utolsó sorban jó alapot szolgáltathatnak további potenciális változást vizsgálatokhoz. A kötet egyik leginkább figyelemre méltó megállapítása szerint ugyan az anyanyelv használatával csökken a magyarságtudat, ám a magyar identitás, származástudat különféle árnyaltabb módokban, érzelmi megnyilvánulásokban való továbbélése így is megfigyelhető. Így aztán akárhogy is, végső soron felmerül a kérdés: a 21. században vajon meddig lesz érvényes Széchenyi 19. század közepi víziója, a nyelvében élő magyar nemzet? A horvátországi magyar közösség belső működése különféle adatfelvételeken és információkon alapuló elemzésétől a kötet elvezeti aztán olvasóját egészen a határon túli magyarság megmaradásának esélyeit végiggondoló elvi, államelméleti és nemzetközi jogi megközelítések és keretek felvázolásáig.

Lényeges kiemelni, hogy a kötet egyik legfontosabb kulcskifejezése a multikulturalitás, közelebbről a multikulturális közösségek kapcsolattrendszere. Az erre a témára kifejezetten koncentrálló, a címében is e kifejezést használó tanulmány tulajdonképpen lehetséges viszonyulásokat mutat be. Hiszen azok létjogosultsága a Dráva és a Száva folyók közötti térségben fekvő nagypiszanicaitól eltérő összetételű közösségek körében nyilván másként tételeződhet. Ezzel együtt is igen figyelemre méltó, hogy az egyes szaktudományi és köznyelvi fogalmak (pl. gazdagság, kulturáltság, etnikai és vallási viszonyok stb.) jelentéstartalmait milyen jelentős mértékben képesek újragondolásra kényszeríteni a terepmunka során feltárt valóságok kulturális cselekvések és intézmények. Úgy vélem, az egyének közösségi integrációja során lehetséges sokváltozós kapcsolatrendszerre megfogalmazott ún. „*forgórózsza-modell*” (146. p.) az összehasonlító etnológiai vizsgálatok igencsak megfontolásra érdemes kiindulási alapját jelentheti az elkövetkező kutatógenerációk számára. Hiszen a mindennapok társadalmi-kulturális folyamatai állandó és szerteágazó dinamikus változásban vannak, azok

mindenkori szinkronikus megragadására pedig ez egy kitűnő módszertani ajánlás, ami csakugyan továbbfejlesztésre érdemes. Mindeközben a recenzens számára igazán feltűnő, hogy mialatt a szerző az etnoszemiotikai kutatásokban is érvényesülő absztrahálásba és modellálásba hajló teoretizáló igényét itt is jól érvényesíti, és a Levi-Strauss-i fogalomtárban megkerülhetetlen *bináris oppozíció*kra építve dolgozza ki elméletét – vagyis inkább egy esetleges elméleti alapvetés alapjait –, a strukturalizmus legnagyobb francia mesterére mégsem hivatkozik. Még akkor sem, ha saját megfogalmazása szerint is egy „32 változós (pontosabban 16-16) struktúra” (143. p.) feltárását végezte el, eljutva a társadalmi működés megértéséhez a szinkronikus struktúrákban való összehasonlító vizsgálatok lehetőségéig, vagyis *horribile dictu* a strukturális antropológia küszöbéig.

Az utolsó három dolgozat egy újabb fordulattal a délnyugat-dunántúli határvidék térségi átalakulását veszi témájául, leginkább történeti folyamatában láttatva azt. Erre igazán alkalmas a magyar-osztrák-szlovén hármashatár, ahol az I. világháborút lezáró, 1920 júniusában kelt békeszerződés értelmében új nemzetállami határok születtek, a magyarság szempontjából nemcsak korabeli össznemzeti traumát okozva, de a konkrét térségben élő multietnikus közeg mindennapjait meghatározó szétszakítottságot is eredményezve. A hármashatár végleges kijelölésének mikro-története önmagában is jól példázza a helyben kialakult ellentmondásos, néhol egészen abszurd élethelyzeteket. A második világháborút lezáró békekötés újra ezeket az állapotokat konzerválta és erősítette meg, ami igen sokáig magában hordozott újabb lehetséges konfliktushelyzeteket. A 20. század második felében elszigetelt és tiltott helyből aztán az 1990-es évekre a hármashatári találkozók oldották fel a korábbi mikro-térségi feszültségeket. A közép-európai rendszerváltozások eredményeként a korábbi merev határok újra átjárhatóak lettek, ezzel új perspektívákat nyitva a szomszédos országok közötti együttműködésekre is. A közvetlenül érintett mikro-térségi szinten ilyenek a határon átnyúló rokon, baráti kapcsolatok újraéledése, a többnyelvűségből fakadó politikai és közéleti kapcsolódások, nem utolsósorban a peremhely-

zetben lévő közösségek gazdasági és kereskedelmi együttes fejlődési lehetőségei, de a kultúra, a sport és szabadidős tevékenységek, a turizmus és idegenforgalom is újra pozícionált helyzetbe kerültek.

Az 1989–90-es rendszerváltás, majd a nyugatra nyitott határok egészen új típusú politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokat indítottak be, beleértve a magyarországi falvak külföldiek által történő „felfedezését” is, vagyis a külföldiek által történő megtelepedés korábban nem tapasztalt új formáit. Az észak-vasi aprófalvú, Iklanberény „feltérképezéséhez” Gráfik Imre által választott intenció újra a kapcsolatrendszerek felé vezet minket. Egyetlen kutatópontra fókuszáló adatfelvételen alapuló „mélyfúrása” inkább leíró és értelmező jellegű, rendszerezése itt már nem jut el a különféle struktúrák felvázolásáig, inkább „csak” modellezni próbálja a különféle privát és térségi interperszonális (elektronikus kapcsolattartáson kívül eső) kapcsolatokat, persze eredményei így sem minden tanulság nélküliek. Úgy tűnik, a letelepült, főként nyugat-európai (német, osztrák, holland) nagyvárosokból érkező külföldiek nem kívánnak integrálódni a falvak korábbi lakóinak társadalmába, a falun kívüli kapcsolataik is megállnak a kistérségi szinten, a térségi identitás kialakulásának is csak szerény jeleit sikerült rögzíteni.

A kötet zárótanulmánya ismét szélesebb regionális összefüggések felvázolására törekszik a „Pannon-táj” elméleti konstrukciója, illetve Vas megye körül. Az elméleti okfejtések és a térség jövőjére vonatkozó és reménykeltő víziók ezúttal is a regionális adottságok, a kulturális örökség és az aprófalvas kistelepülésekben megtelepedett külföldiek egymásra hatása körüli témákból indulnak ki. Az eredetileg 2011-ben közzétett vonatkozó tanulmány talán legérdekesebb része a magyarországi le- és megtelepedés akadályait soroló alfejezet. A jogszabályi különbségek, illetve jogharmonizációs kérdéseken túl etnológus-antropológus szemmel inkább érdekes a nyelvi-kommunikációs nehézségek, illetve a jelenkori többnyelvűség hiánya, ami egykoron annyira mélyen jellemezte a határ-térségben élőket. Megoldásként a szerző egyfajta „civil kommunikációs” modellt ajánl, abból a megállapításból kiindulva, hogy az Európai Uniót annak polgárai mintegy „alulról” is építik – hivat-

kozva Szépe György nyelvtudományi megalapozottságú megállapítására. Alighanem ennek esélye még mindig és továbbra is fennáll, csak remélni lehet, hogy az európai polgárok, beleértve természetesen a közép-európai népeket, „határtalan” lehetőségeikkel élni is tudnak. Ugyanakkor a társadalom- és kultúratudományi, terepmunkán alapuló várható néprajzi/antropológia vizsgálatok pedig mindeközben majd közelebb visznek minket és másokat a hétköznapi szintjén konstituálódó valóság jobb érzékeléséhez, megértéséhez – és a megértés igényének megerősítéséhez és felkeltéséhez.

Irodalom

1. CLAUDE LÉVI-STRAUSS 2001 Strukturális antropológia I. Budapest
2. HÁLA JÓZSEF – MÁTÉ GYÖRGY szerk. 2004 Varia Bibliographica Gráfik Imre köszöntése. EFI Communicationes 13. Budapest
3. SZÉPE GYÖRGY 2002 Nyelvpolitika – Pannóniából nézve. In: Gadányi Károly – Pusztay János szerk.: Közép-Európa: Egység és sokszínűség. Szombathely, 27–40.

(Pro Pannonia Kiadó, 2013)

Ahmad Vakili Ardebili: Ádám és Éva és a repülő ló – 2012

